

ВОЈВОЂАНСКА КОЛОНИЗАЦИЈА И ЕВОЛУЦИЈА НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ (Поводом књиге „Горштаци и Војводина“)

Књига „Горштаци и Војводина“ аутора Радована В. Пејановића, у издању „Академске књиге“ из Новог Сада, (2013. 308 стр.), са поднасловом „О културном идентитету војвођанских колониста из дурмиторског краја“ је студија, монографија, научно дело са компетентним рецезентима, угледним професорима Универзитета, од којих је први рецезент академик проф. др Петар Влаховић, редовни члан ЦАНУ, велико име (у екс-југословенским и европским просторима) из области антропологије и етнологије, као и проф. др Жељко Вучковић, угледни професор Новосадског Универзитета из области културологије и пословне етике.

Књигу сам писао **методом научне критичке анализе**, уз коришћење искуствене методе, тј. **властитог посматрања и сопственог доживљаја**, што на моменте књизи даје елементе аутобиографије, што наравно она то није. „У причу треба унети душу“, говорио је Милош Црњански, што сам покушао и ја у овој књизи. „Човек је дужан своме завичају“, каже Иво Андрић. При том је „сваки човек заробљеник свога села и своје генерације“, сматра Гастон Башлар. И заљубљеник (као што сам ја) у дурмиторски крај и Војводину. Или, као што каже песник Мика Антић: „Говорити о свом родном крају значи у исти мах бити пристрасан, бити заљубљен“. Милош Црњански, с тим у вези, каже: „Ви у животу морате да носите у себи један доживљај, једну велику идеју, оно што је главно у вашем целом бићу“. А Исидора Секулић то описује овако: „Осетих се одједном везана за нешто исконско“. Управо та везаност човека за корене доводи до тога да „земља и камен пишу своје знакове на људима“, како каже књижевник Мате Богота. „Маслиново дрво“ као метафора за корене, говори о томе коме припадамо, културолошки, антрополошки, историјски, географски, религиозно, лингвистички. Управо је ова књига „маслиново дрво“ нашег народа (и једног и другог), који има богату културу, далеку и поносну историју, испреплетану сталним сеобама, као својом судбином.

„Маслиново дрво“, посебно оно које је на ветрометини, какво је наше, изложено је сталним ударима, променама. Државе (као и уже заједнице) на Балкану, а и у другим крајевима савременог света, захваћене су, наиме, процесима модернизације, који мање или више „нагризају“ њихов традиционални културни идентитет, као што каже социолог Божо Милошевић. Реч је о проблему „нарушавања“ традиционалног, који настаје са све убрзанијим процесима глобализације. Стога је у данашњем свету борба за идентитет заменила идеологију. С тим у вези Доминик Мојси каже: „Ако је двадесети век био „век идеологије“, готово је извесно да ће двадесет први век бити „век идентитета“. При том је идентитет народа његов интегритет, тј. способност општег самоодржања.

Вредносне судове, које сам у књизи износио поткрепљивао сам великим бројем извора грађе (око 340 библиографских јединица), од којих посебно издвајам радове великог дурмиторског барда друштвено-економске мисли – покојног академика Обрена Благојевића, посебно његову студију: „Бачко Добро Поље – горштаци у равници“. Управо је тај други део наслова мени дао идеју да моју књигу назовем „Горштаци и Војводина“

Иако по томе сличне, књиге се разликују, како по садржају, тако и по предмету и циљу. У предговору сам поменуо, а и овом приликом истичем радове сјајног етнолога из дурмиторског краја Ђорђија М. Остојића, затим такође сјајног војвођанског етнолога Миле Босић, али и изврсне зборнике радова културно-историјског друштва „Пчеса“ из Новог Сада, као и радове многих других аутора које сам цитирао, навео, назначио, како у тексту, тако и у фуснотама и списку коришћене литературе. Од великог броја аутора које сам у књизи користио, наводио и цитирао, посебно истичем два: велику „принцезу“ српске књижевности Исидору Секулић, која је пишући о Његошу писала о Црногорцима и великог мађарског филозофа – мудраца Белу Хамваша, који је осветлио значај културне баштине, у сјајној књизи „Велика ризница предака“. Хамваш је увидео како није довољно упозоравати на заборављене вредности, него би требало истовремено и представити читаоцу те вредности и интерпретирати их у посебној студији.

Коришћење **великог броја извора литературе** у књизи говори о актуелности ове теме и оправданости оваквих истраживања. Јер, поред деоба, сеобе су судбина људи са наших простора. Те сеобе су друштвени феномен, који има своје многобројне ефекте: и антрополошке, и етнолошке, социолошке, културолошке, гастрономске, социјалне, психолошке, историјске, економске, па и политичке. Управо полазећи од наведене опште хипотезе ја сам у књизи **мултидисциплинарно** разматрао културни идентитет војвођанских колониста из дурмиторског краја.

Иначе, књига је дуго **сазрела** у мени и плод је мојих деценијских размишљања, интересовања и истраживања теме културног идентитета, „судара култура“, културне еволуције, прожимања култура, културне асимилације итсл., што се све дешава на овом чудесном и јединственом подручју које се зове Војводина.

Шта је то **културни идентитет**, који је предмет истраживања ове књиге? Полазећи од дефиниције националне културе америчког историчара и културолога Фукујаме по којој је култура „наслеђени обичај“, посматрао сам културу као скуп традиције, историје, обичаја, веровања, колективног памћења, језика, симбола, вредновања и одговарајућих образаца понашања. Култура је једном речју, начин живота људи. Познати културолог Хофстед под националном културом подразумева „образац мишљења, осећања и деловања, које свака особа стекне у детињству и затим примењује кроз читав живот“. Она је систем међусобно повезаних вредности и норми, сматра он.

У чему је **значај проучавања** националне културе? Један од одговора на ово питање је мисао Лоренса Харксона који каже: „Неразвијеност је стање духа“. Култура, наиме, има значајан утицај на понашање појединаца и њихов допринос процесу економског и социјалног развоја, као и на њихове економске изборе и доношење пословних одлука. Култура је претпоставка за сваку темељну промену у друштву и животу појединца, истиче социолог културе Ратко Божовић. Ако нешто комуницира са светом, то је оно из културе, а не оно што чине освајачи власти, сматра он. Културне вредности могу, дакле, имати позитиван или негативан утицај на друштвено-економски развој. При том сваки друштвено-економски систем постаје особен „културолошки капитал“. Развој зависи управо од тог „културног капитала“. „Економски развој у својој суштини је културни

процес“, каже економиста Веселин Вукотић. Однос културног и економског развоја све више постаје предмет расправе у европским оквирима.

Проучавање „националног карактера“, тј. „социјалног генотипа“ многоструко је, дакле, значајно. Познати економиста, нобеловац Даглас Норт сматра да у „социјалном генотипу“ бивших социјалистичких земаља постоје многи инструменти (социјални синдроми) који су сметња афирмацији модерне тржишне привреде. Тешко се, наиме, код нас успостављају нове институције, а старе се лако не уклањају. Реч је о инертности „социјалног генотипа“, што је значајан узрочник спорости транзиције и што је кочница ефикасности реформи. Разлози су многобројни: историјски, геополитички, религиозни, друштвено-економски, итд. Сви ти фактори имају свој синтетички израз у националној култури. Култура је, наиме, значајан **развијни ресурс** модерног друштва.

За националну културу је карактеристично да има дугу традицију и да се мења врло споро, много спорије него идеје. Историјска прошлост врши снажан утицај на културни живот. Без познавања „дубинских слојева и сплета црта националног карактера – свесних и несвесних, рационалних и ирационалних, конструктивних и деструктивних – тешко је разумети сложени духовни и културни идентитет једног народа, који на том темељу израста“, каже психолог Жарко Требјешанин.

Вредносне оријентације, које су део културног идентитета, последица су, наиме, колективних представа које су изграђене под утицајем културно-историјског наслеђа, подручја, потом менталитета, обичаја, религије, навика, као и владајућег друштвено-политичког система. Овде, свакако, спада и „фамилијарно несвесно“, како то тврди Леополд Сонди. Сви ти фактори заједно чине традиционалну подлогу која омогућава заснивање вредносних ставова (на основу колективних представа), али и понашања, који из њих најчешће произилазе.

Управо полазећи од тако схваћене културе анализирао сам је код две групе људи: оних из дурмиторског краја и оних из војвођанског краја. Ово, наравно, са аспекта и кроз призму потомка колониста, некога ко је судионик тог великог друштвеног феномена који се зове колонизација. Анализирао сам, такође, особине ових људи које су формиране под утицајем историјских, социјалних, религијских, културно-језичких, етичких, психолошких, геополитичких, културно-антрополошких и других фактора.

О чему још **говори** ова књига? Књига говори и о духу и судбини нашег народа на овим балканским просторима. С тим у вези Исидора Секулић каже: „Ми никад нисмо имали времена да мирно изграђујемо своју културу. Ратови, збегови, лутања, разарања, грађења на рушевинама, то је наша историја. А и онда када смо стварали, све је ишло вртоглавом брзином, сламало људе... Стално почињемо испочетка, као трава. После сваког успона, устанка, сваког рата, сваке династије, испочетка. Један се исправља и управља, један залаже, један почиње зидати Скадар и зида себе у Скадар. У сваком почетку није само грађење, већ и жртвовање“.

Књига се састоји из **два дела**. Први део књиге носи назив : „О социјалном генотипу војвођанских колониста из дурмиторског краја“ и Други део књиге: „Војводина као нова домовина – `плодне душе` на `плодне њиве`“.

У **првом делу** сам писао: о антрополошким карактеристикама и менталитету; о људима богате душе; о епском и митском духу; о моралној димензији ових људи; о антифашистичком и слободарском духу ових људи; о миту и логосу у структури њиховог бића и њиховој склоности ка идеализму; о природним феноменима и особинама ових људи; о сеоском, варошком занатству и кућној радиности; о сточарско-ратарској лексици језика; пословицама и изрекама из њиховог краја; о обичајима, веровањима и забавном животу ових људи; о дубоким коренима православне традиције ових људи, и о паланачком духу, који је присутан на нашим просторима.

У **другом делу** књиге писао сам о Војводини, о њеној историји и традицији, о њеном културном бићу и културном благу. То је нешто што је оставило снажан утисак на војвођанске колонисте и њихове потомке, нешто што је утицало на формирање њиховог културног идентитета.

Војводина је за колонисте, посебно за нас њихове потомке, постала завичај, за који смо везани, онако како је сваки човек свуда везан за тло са којег је поникао. Војводина је увек била, од Чарнојевића до данас, како то каже Бошко Петровић „хранитељка многих уста што су говорила различитим језицима“. Везани смо, ми потомци колониста, за тај прашњави, црни или жути лик њиве, мајке хранитељке „Широкогрудост војвођанске равнице“ (као што каже песникиња Флорика Штефан). И Коњовићевски заљубљени у равничарски крајолик, а Стојковићевски фасцинирани старом Војводином.

У **Закључцима** ове књиге истичем „судар култура“ који се десио „силаском“ горштака са дурмиторског „каменог мора“ у војвођанско „панонско море“. Доласком у Војводину наш колониста улази у један нови, другачији културни свет. Суочава се са широким и слојевитим војвођанским „културним кругом“. Суочава се, такође, и са различитим србијанским културним идентитетима (реч је о разлици између српског културног средишта и његових рубних делова, како каже књижевни критичар Петар Пијановић).

Укрштање разноликих културних утицаја једнако се запажа у животу војвођанских вароши, с једне стране, и војвођанских и србијанских градова, с друге стране. Десио се, такође, „судар“ сеоске културе, с једне стране, и војвођанске варошке и градске културе, с друге стране, затим тзв. патриотске и грађанске културе, итд.¹

Десио се, такође, и „судар система вредности“. Динарски менталитет (са врлинама и манама) кључна је карактеристика наших колониста. Виолентни динарци, људи ратничко-патријархалне културе (пркоса и ината), како их је окарактерисао знаменити Јован Цвијић, који је иначе пореклом из дурмиторског краја. Ти стари номади, ти храбри ратници хришћанских вредности, однеговани у славној Његошевој и Миљановој традицији, код којих је духовно испред материјалног, патријархално испред грађанског. С друге стране, рајнски менталитет људи ратарског варијетета одликује изражена склоност ка раду, самодовољност економски организованих заједница, материјализам. Пречански Срби, баш

¹ У Србији је већ дуго времена присутан сукоб две културолошке визије: једне којом доминира конзервативни систем вредности и колективистички идентитет, и друге, модерне, индивидуалистичке, па чак и елитистичке културе. Овај сукоб се испољавао као трагичан раскол, који се исказује у подели на конзервативну, патријархалну Србију и Србију која по својим интенцијама жели да буде модерна и европска.

као и њихови суседи-Мађари, Немци, Словаци, Русини-обузети су стицањем, исказују марљивост и неку врсту педантне посвећености послу. С тим у вези десио се и „судар идеалиста и реалиста“.

У „судару“ традиционалног и модерног постављене су основе новим културним моделима. Постепено (временом) десио се преображај патријархалне културе према грађанским вредностима. При том је грађанска култура врло слојевита.

У својој сјајној књизи „Сукоб погледа на свет, наука против духовности“ Дипака Чопре и Леонарда Млодинова, аутори тврде да нам „наше културе, на овај или онај начин омогућавају да превазиђемо утицај свог генетског састава“. За човечанство је, тврде они, еволуција културе данас можда важнија од генетске еволуције.

У мојој књизи сам покушао да докажем и покажем да је управо та **еволуција културе**, настала спајањем и мешањем различитих култура, довела до тога да је Војводина постала „менталитет“, како то каже познати војвођански књижевни критичар Драшко Ређеп. „Њена набрекла, плодна, црноземна пространства“ била су и остала изазов за многе људе који су долазили и долазе „од Хиландара до Сент Андреје“ и при том „не остављајући овде само кости, већ и по коју мисао“. Остављајући „по коју мисао“ људи из разних крајева направили су непроцењиво војвођанско културно, уметничко, научно, књижевно и друго благо². Војвођански колонисти из дурмиторског краја су дали и дају томе непроцењив допринос.

У мојој књизи сам, поред тога, покушао да докажем и покажем да су у том „судару култура“, који се десио и дешава у Војводини, рођени потомци колониста са не толико промењеним генетским особинама, колико промењеном културом. Реч је о симбиози култура, о културном *homo duplexu*, о космополитизму, о културном бићу које се диви гуслама, али и који ужива у тамбурици, кога надахњују врхови Дурмитора, али и смирују дивна војвођанска поља, кога одушевљавају врлине горштака из дурмиторског краја, али и рационалност, марљивост, штедљивост и духовитост људи из војвођанске равнице. „Ђе је зрно клицу заметнуло“, каже Његош, ту ће и нови плод нићи, као што је и никао и ниче у Војводини.

Истицање, издвајање, обрађивање позитивних примера – узора у култури ова два краја, има, поред осталог, и општи васпитни циљ. Многе од ових, а посебно вредносне норме традиционалног морала, могу бити коришћене у савременом животу на квалитативно вишем нивоу, за разумевање и јачање модерне грађанске културе и као подршка светско-историјским културним процесима. Реч је, дакле, о наслеђу које не сме бити одбачено, већ само рационалним поступком „очишћено“ од предрасуда човека патријархалне заједнице, и планачког менталитета и као такво коришћено.

Традиционалне норме, на којима су васпитавани колонисти и њихови потомци, треба разумети као производ развитка народног живота, чије је учешће било нужно у појединим етапама историје и чији је континуитет у оквиру савременог кретања

² Током Велике сеобе (1690) међу Србима у Будиму налазио се и велики број оних из Зете, док су у Сент-Андреју дошли људи из пратње патријарха Арсенија III Чарнојевића (1672 – 1706), рођеног око 1640. у Бајицама, код Цетиња), који су добрим делом били из Црне Горе.

човечанства неопходан. „Уверен сам да успеле цивилизације дугују свој развитак здравим инстинктима (архетиповима) који их кроз хиљаде различитих спона везују за духовне корене“ (каже филозоф Слободан Томовић). Стога правилно вредновање културног идентитета војвођанских колониста из дурмиторског краја може значајно допринети укупној историји војвођанске мултикултуралности. А истовремено бити поука садашњим и будућим нараштајима.

Поред многобројних поука и сазнања, циљ ове књиге је да покаже како друштвене групе у разлитим културама стварају смисао свог живљења. Да покаже сличности и разлике културних вредности на нашим просторима. Два паралелна идентитета – дурмиторски и бачки – у мени су (као потомку колониста) стварала и стварају „креативно трење“, блиско „стваралачком изазову“, жељи да се превазиђе локално, паланачко, да се критички преиспита културна баштина, која нам је данас посебно важна и потребна.

Шта сам то још хтео да кажем овом књигом? Хтео сам да истакнем да су војвођански колонисти из дурмиторског краја донели са собом снажно културно наслеђе и затекли знатно веће културно богатство, те је тако настало војвођанско културно благо, велики „културни капитал“. Тај капитал се успешно „оплођава“ у раскошној војвођанској равници. Разноликост култура (мултикултуралност) стога је историјски уникат којим располаже Војводина, вредан људског поштовања и дивљења. Можемо је ценити ако је разумемо, а разумети је можемо једино ако је поштујемо. Зато је за међусобно разумевање мултикултуралности потребно познавање, а потом следи међусобно уважавање³.

Књигом сам хтео да подсетим да ако хоћемо да уважимо друге, а то желимо, морамо прво уважавати себе. Ако хоћемо да уважавамо себе, морамо препознати своју културну баштину, позитивну традицију, те „дарове наших предака“, због чега сам књигу и посветио – сенима мојих предака. Да отворимо значењску мапу културне баштине, да преко тога поспешимо благотворни покрет унутар свог духа. Морамо „да захватимо бистрину са самог извора“. Јер они који не чувају морална, духовна и културна блага из прошлости, не оживљавају их у реалном и свакодневном животу, као последицу имају дефекну садашњост и неизвесну будућност. Зато су нам важни корени („Маслиново дрво“) и културни идентитет. Важан услов идентитета је памћење. За колективно памћење важна је традиција, као скуп вредности, идеја, норми, обичаја, који су садржани у „историјском памћењу“, културном идентитету појединаца, група, народа и човечанства. Управо због културе памћења, књигу сам посветио „сенима мојих предака“, чиме сам желео да се „одужим“ свом родном крају и захвалим на „даровима“ наших предака. Поред тога, „савремено коришћење изворних истина баштине може бити пут изласка из кризе и правац спасења“, као што каже Бела Хамваш.

**Проф. др Радован Пејановић,
аутор књиге**

³ Не сме се заборавити да Србија представља сложену заједницу етичких, верских, културних и социјалних разлика, које морамо уважавати. Зато је потребно развијати вредности на којима се заснива и савремена Европа: толеранција, национална култура, етнички и политички плурализам и прихватање различитости и разноликости.